

**ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА
«СПАДКОВОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ»**

Желіховська Ю. В.

*Хмельницький університет управління та права
м. Хмельницьк, Україна*

Стаття присвячена дослідженню становлення інституту спадкового представлення в цивільному праві України. Аналіз теоретичних досліджень вітчизняних науковців та нотаріальної практики свідчить, що в практиці застосування виникає низка питань, пов'язаних з вірним розмежуванням поняття спадкової трансмісії та спадкового представлення.

Ключові слова: спадкування, спадкування за правом представлення, спадкодавець, спадкоємець, відкриття спадщини, прийняття спадщини, відмова від спадщини, покоління наступництва, правонаступництво, черговість спадкування.

Вступ. Таке поняття, як спадкування за правом представлення, було відоме ще в римському праві, але, не зважаючи на те, що було тією чи іншою мірою рецепційоване новітніми цивільно-правовими системами, і на сучасному етапі залишається одним із проблематичних як в доктрині цивільного права, так і в практичному застосуванні при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій.

Аналіз історії розвитку спадкового представлення свідчить, що вперше сучасне визначення зазначеного поняття було сформоване в Цивільному кодексі УРСР від 18.07.1963 р.

За останній період вітчизняна цивілістика поповнилася дослідженнями у сфері спадкового представлення працями вчених-цивілістів, таких, як М. Барщевський, В. Васильченко, О. Дзера, Ю. Заїка, С. Пасічник, Є. Фурса та ін.

Метою даної статті є визначення юридичної природи інституту спадкування за правом представлення, з'ясування сутності та особливості застосування їх на практиці.

Проблематика спадкування за правом представлення не належить до кола тем, які є предметом ґрунтовних наукових досліджень у спадковому праві. Конструкція спадкування за правом представлення, її термінологічне та змістовне наповнення здебільшого сприймаються як загальновідомі, зрозумілі й усталені категорії. Однак реформування законодавства про спадкування, що відбулося з прийняттям у 2003 р. Цивільного кодексу України, вимагає перегляду вже сформованих підходів, іншого погляду на конструкцію спадкування за правом представлення. Оцінюючи відповідні положення ЦК, З.В. Ромовська вказала, що нормами ст. 1266 здійснені концептуальні зміни системи спадкування за правом представлення.

Слід наголосити на досить важливому значенні спадкування за правом представлення, яке виконує охоронну функцію щодо визначеного законом кола осіб – не-

повнолітніх, які втратили одного з батьків. У іноземному спадковому праві спадкування за правом представлення розглядається як привілей, установлений на користь нащадків спадкоємця, померлого до відкриття спадщини або одночасно із спадкодавцем (ст. 660 ЦК штату Квебек) [1].

Вклад основного матеріалу. Таке поняття, як спадкування за правом представлення, було відоме ще в римському праві, але, незважаючи на те, що було тією чи іншою мірою рецепійоване новітніми цивільно-правовими системами, і на сучасному етапі залишається одним із проблематичних як в доктрині цивільного права, так і в практичному застосуванні при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій.

Аналіз історії розвитку спадкового представлення свідчить, що вперше сучасне визначення зазначеного поняття було сформоване в Цивільному кодексі УРСР від 18.07.1963 р.

Спадкування за правом представлення – особливий порядок закликання до спадкування спадкоємців за законом, коли одна особа у випадку смерті іншої особи, яка є спадкоємцем за законом, до відкриття спадщини нібито заступає її місце і набуває право спадкування тієї частки у спадковому майні, яку отримав би померлий спадкоємець, якби він був живий на момент відкриття спадщини [2, с. 82].

На думку Ю. Заїки, термін, який використовує законодавець, – «спадкування за правом представлення», є досить умовним, оскільки особа, яку «представляють» померла до відкриття спадщини [3, с. 178]. З такою точкою зору погоджується В. Синайський, який зазначає, що в дореволюційній цивілістиці термін «спадкування за правом представлення» вважали невдалим, бо він не відображає сутності цього явища, а спадкування онуків і правнуків називали поколінним наступництвом [4, с. 560].

Слід виділити особливості спадкування за правом представлення. Так як і в теоретичних дослідженнях, так і в судовій практиці одноставно визначається сфера застосування спадкування за правом представлення – лише при спадкуванні за законом.

Спадкування за правом представлення може мати місце лише при спадкуванні за законом. У цьому аспекті слід погодитися з позицією Верховного Суду України, який чітко визначив сферу застосування спадкування за правом представлення. Так, у судовому рішенні по одній зі справ вказано, що спадкування за правом представлення можливе лише у разі спадкування за законом та не застосовується в разі спадкування за заповітом, і внуки спадкодавця спадкують виключно ту частку, яка б належала їх померлому батькові (матері) при спадкуванні за законом, при цьому якщо внуків декілька, то зазначена частка між ними ділиться, але не зачіпаючи інтересів інших спадкоємців за законом [3, с. 560]. У іншій справі ВСУ висловив аналогічне розуміння спадкування за правом представлення. Відповідно до ч.1 ст. 1266 ЦКУ, внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.

За змістом ст. 1266 ЦКУ, спадкування за правом представлення має місце за умови, якщо спадкодавець не склав заповіт, а спадкоємець за законом помер до відкриття спадщини [1].

Наступною специфічною рисою є особливий суб'єктний склад осіб, які мають право на спадкування за правом представлення. У теорії цивільного права спадкування за правом представлення визначається саме як особливий порядок закликання

до спадкування спадкоємців за законом, але аж ніяк не самостійна підстава чи вид спадкування. У такому разі суб'єктами спадкування за правом представлення є певні групи спадкоємців за законом. Наділення цих осіб правом спадкування за правом представлення не позбавляє їх статусу звичайних спадкоємців за законом.

Однак слід мати на увазі, що коментована стаття у даному аспекті має свою специфіку, притаманну лише спадковому праву України. Справа у тому, що до кола суб'єктів права спадкування за правом представлення віднесені як спадкоємці за законом, так і особи, які не належать до кола спадкоємців за законом. Оскільки за правилами ч.6 ст.1266 ЦКУ при спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення, то особи, які перебувають із спадкодавцем у сьомій і подальших ступенях споріднення по прямій низхідній (від предків до нащадків) лінії, не будучи при цьому спадкоємцями за законом (крім випадків спадкування у четверту чергу на підставі ст. 1264 ЦКУ), втім мають право спадкування за правом представлення [1].

Проблемним для нотаріальної та судової практики є питання, чи є особи, що зазначені у ст. 1266 ЦКУ (онуки, правнуки спадкодавця), спадкоємцями певних черг? З урахуванням того, що ЦКУ істотно розширив коло черг спадкоємців за законом, включивши до спадкоємців родичів спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, що охоплює не лише онуків, а й правнуків, праправнуків спадкодавця тощо, відповідь на поставлене запитання має бути позитивною. Онуки, правнуки спадкодавця, інші родичі, перелічені у ст. 1266 ЦКУ, є спадкоємцями відповідної черги. Правозастосовна практика, носії якої не визнають онуків спадкоємцями п'ятої черги, а вважають за можливе закликати їх до спадкування виключно за правом представлення, не ґрунтується на законі.

І лише з прийняттям Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України з'явилося положення, за яким спадкоємець за законом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь будь-якого із спадкоємців за законом, незалежно від черги, у тому числі внуків, правнуків, племінників та інших.

Цивільним кодексом України розширено суб'єктний склад осіб, які мають право на спадкування за правом представлення за рахунок поширення сфери дії серед спадкоємців побічної лінії споріднення. У зв'язку з цим З.В. Ромовська констатує проникнення «права представлення» у другу та третю черги спадкоємців за законом [2, с. 56].

Право спадкування за правом представлення набули племінники і племінниці, двоюрідні брати і сестри. Однак при цьому слід мати на увазі, що до спадкування за правом представлення закликаються саме перелічені особи, а не їх нащадки, наприклад діти (онуки) племінників, двоюрідних братів (сестер). Так, ВСУ визнав помилковою позицію судів про внесення до спадкоємців за правом представлення дітей племінниці – дочки брата спадкодавця. Таким чином, згідно ст. 1266 ЦКУ, до спадкування за правом представлення закликаються саме згадані в ній особи, а не їх нащадки; при цьому обмеження ступеня споріднення не допускається лише при спадкуванні по прямій низхідній лінії, родинність за якою визначається виключно від пращура до нащадка [2].

При спадкуванні за правом представлення діють всі правила спадкування за законом, включаючи черговість закликання до спадкування. Спадкоємці за правом

представлення спадкують у відповідну чергу, тобто в ту чергу, в яку спадкував би спадкоємець, якого вони представляють, усуваючи при цьому від спадкування спадкоємців подальших черг, які не є спадкоємцями за правом представлення. Так, за наявності у спадкодавця племінників, які є спадкоємцями другої черги за правом представлення, після померлої матері – рідної сестри спадкодавця, дядько та тітка спадкодавця, які є спадкоємцями третьої черги (ст. 1263 ЦКУ), до спадкування не закликаються.

Необхідно враховувати похідний характер спадкування за правом представлення, тобто право особи спадкувати за правом представлення є похідним від права спадкоємця, якого ця особа «представляє».

А тому позбавлення права на спадкування основним спадкоємцем має наслідком і втрату права на спадкування за правом представлення. Це стосується, перш за все, випадків усунення основного спадкоємця від спадкування (ст. 1224 ЦКУ). Крім того, будь-хто із спадкоємців за законом може бути позбавлений права на спадкування з волі спадкодавця, втіленої у заповіті. У цій нормі вказується, що у разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення права на спадкування втрачає чинність. Інакше кажучи, за відсутності у заповіті поряд із розпорядженням про позбавлення права на спадкування і положення про призначення іншого спадкоємця, з'являються умови для спадкування за правом представлення.

Висновки. Підводячи підсумки вищевикладеного, можна зробити такі висновки: спадкування за правом представлення є специфічним порядком спадкування і потребує законодавчих удосконалень. На сьогодні у нотаріальній практиці виникла нагальна потреба у законодавчому роз'ясненні зазначеного поняття, необхідний новий теоретичний і практичний підхід до вирішення досліджуваного питання.

Список літератури:

1. Хаскельберг Б. Л. Наследование по праву представления и переход права на принятие наследства / Б. Л. Хаскельберг // *Цивилист. зап. : Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 3 : к 80-летию С. С. Алексеева.* – М. : Статут; Екатеринбург: Институт частного права, 2004. – С. 232.
2. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: підручник / З.В. Ромовська. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – С. 189.
3. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, 25.11.2009 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6924430>.
4. О. Печений До питання про спадкування за правом представлення // *Вісник Львівського університету.* – 2012. – № 1 (68). – С. 108 – 117.

Желиховская Ю. В. Понятие и юридическая природа «наследственного представления» / Ю. В. Желиховская // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 1. – С. 261-265.

Статья посвящена исследованию становления института наследственного представления в гражданском праве Украины. Анализ теоретических исследований отечественных ученых и нотариальной практики свидетельствует, что в практике применения возникает ряд вопросов, связанных с верным разграничением понятий наследственной трансмиссии и наследственного представления.

Ключевые слова: наследование, наследование по праву представления, наследодатель, наследник, открытие наследства, принятие наследства, отказ от наследства, поколение, преемственность, правопреемство, очередность наследования.